

Limbaajul puterii politice în societatea românească premodernă

Cercetător Științific I Ileana Cazan
Institutul de Istorie, "N.Iorga", București
Asist. Univ. Drd. Carmen Alexandrache
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *Pour la société roumaine obtention, maintien et reconnaître le pouvoir politique ont une dimension religieuse, diplomatique.. Étant donné que les relations inter-sites, les relations État-Église et les relations sociales a noté que le pouvoir politique (représenté par de prince et de grands familles de boyards), la prévalence fréquent de la tradition, formules discursif en langage, mais aussi de l'images, des gestes, des attitudes, des objets etc. L'expression de ce pouvoir, dans le période pré-moderne, suivi: de légitimer le trône, de la déroutant et dissuader les adversaires, d'assurer l'adhésion sociale, de la subordination et influencer les autres, gagner de "le bonne réputation" et de l'immortalité, de le distingue par de nombreux autres, approcher de " les élus" (au sens religieux et élitiste). Par conséquent, notre approche sera d'attirer à la littérature, l'art, la vie quotidienne et la mentalité collective Notre intention était de mettre en évidence plusieurs lignes de l'analyse qui bien sûr être développés plus nuancée et l'histoire documentée.*

Keywords : *le pouvoir politique, dimension religieuse, formules discursif*

Politicul, ca formă de manifestare a puterii în societatea românească premodernă, constituie o temă de cercetare reînnoită permanent datorită atât schimbării perspectivelor și a posibilităților de cercetare și documentare, cât și aplicării unor metode de investigare interdisciplinare. De asemenea, utilă este și abordarea studierii realităților trecute printr-un demers comparativ și, în unele cazuri regresiv, pentru înțelegerea fenomenelor istorice.

Prezentul studiu, își propune o încercare de sinteză a relației dintre limbaj și exprimarea puterii. Astfel, demersul nostru se focalizează pe formele prin care puterea se manifestă, prin limbaj, simboluri, gesturi, atitudini. Ea nu se poate defini decât prin raportarea la „ceilalți”, cei mulți, care datorează supunere, își asumă obligații și, prin aceasta, dau legitimitate autorității publice. Această situație aduce puterea din sfera abstractă, conceptuală în cea a manifestării observabile și posibil de cuantificat, iar acest lucru se poate face prin recitirea literaturii vechi sub această grilă, prin coroborarea surselor de informare, ca și prin ieșirea din tiparul documentelor oficiale și îndreptarea spre alte izvoare, nu mai puțin importante.

Limbaajul puterii politice folosește în egală măsură limbaajul uzual, public sau oficial, pentru că el stabilește și se preocupă să păstreze un raport între ordine și ordonare, metodele fiind foarte variate de la persuasiune și manipulare, la coerciție și arbitrar. Astfel, discursul verbal, însoțit de gesturi, de obiecte cu valoare simbolică, de ritualuri, de atitudini implicate în derularea acțiunilor și în stabilirea unor relații, comunică asistenței atributele puterii (forță, măreție, control, siguranță etc.).

Pentru că limbaajul politic este implicat în relaționarea instituțională, socială și culturală, evidențierea și prezentarea formelor sale de expresie trebuie să se realizeze atât din perspectiva discursului, cât și din cea a expresiei nonverbale, la fel de importantă, pentru că ea transmite coduri ale imaginii puterii prin înfățișare, gesturi, ținută, vestimentație, intonație, prin valorizarea spațiului fizic etc.

1. Planul politico-diplomatic (al relațiilor oficiale)

a. *Formulele și formele de adresare*, aparținând discursului verbal utilizat de cel care deține puterea, sunt, perioada studiată, bine adaptate contextului folosirii lor. În cadrul acestora invocarea lui Dumnezeu este mereu prezentă, în general în calitate de martor al dreptei credințe sau judecăți, ca un garant al bunelor intenții ale puterii, al invocării harului divin în luarea deciziilor. Astfel, pretenția autocratică a domnului și legitimitatea tronului său sunt exprimate în preambulul și în finalul documentelor domnești, prin formule cu forță juridică: ”+În Hristos Dumnezeu binecredinciosul și bineinstitoriul și de Hristos iubitoriul, singur stăpânitoriul, Io [Radul voevodul], fiul marelui și preabunului, răposatului [Mihnea voevod] din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu stăpânind și domnind peste toată

țara [Ungrovlaviei] a binevoit domnia mea cu a sa bunăvoință, cu inimă curată și luminată inimă a domniei mele, ca să proslăvesc pe Dumnezeu cel care m-a proslăvit și cu slavă m-a înălțat pe scaunul sfântrăposaților părinți ai domniei mele(...) +Io (Radul) voevodul, din mila lui Dumnezeu, domn”(3 decembrie1611, Târgoviște)¹.

Alteori documentele de cancelarie se termină rituos: ”Însuși domnul a poruncit (spus)”², ca recunoaștere a puterii domnului. Aceeași recunoaștere se află și în preambulul tratatelor politice (ca o formulă deci), cum se observă în cel semnat la 13 octombrie 1638, la București, între Matei Basarab și principele Transilvaniei, Gheorghe Rakoczi I: ”Noi, sfetnicii și boierii Țării Românești și tot poporul mirean și ecleziastic al țării, supuși ai preastrălucitului domn al nostru, preaînduratelui voievod de acum Matei Basarab”³.

Autoritatea domnească este o preocupare permanentă și la cronicari. De aceea, nu în zadar, recomanda Ion Neculce contemporanilor: ”bine ar fi fraților, să nu vă îndesați a pâra domni, că-s stăpâni și pomăzanici ai lui Dumnezeu”⁴. Asemănător afirmase și Matei al Mirelor, avertizând că „e dat de Dumnezeu ca toți supușii care uneltesc împotriva Domnului, să nu scape în cele din urmă”⁵.

Domnul se adresa, de regulă supușilor, cu ”semeție”⁶, atitudine generată de necesitatea exprimării și a recunoașterii superiorității sale în raport cu ceilalți supuși. Nu odată însă el putea să îi întâmpine pe cei adunați cu ”cuvinte frumoase, i-a mângâiat”⁷.

b. Ceremonialul la Curte și primirea ambasadelor străine.

Gesturile legate de primirea misiunilor diplomatice⁸ impresionau prin grija, cinstea și îndestularea cu care erau tratați membrii ambasadelor străine, prin ceremonialul la care luau parte și boierii, pentru a ilustra puterea domnului. Astfel prin acesta se comunica, în același timp, raportul de putere din interior dar și autoritatea domnului, aspecte ce urmau a fi remarcate de diplomați pentru a fi comunicate celor pe care îi reprezentau. Nici audiențele private nu erau neglijate: primirea era impresionantă sau măgulitoare, după caz, locul era special ales și pregătit, festivitățile ce le însoțeau adesea destindeau, încurajau și cucereau încrederea celor primiți (petreceri, mese domnești, vânători, plimbări etc).

Paul de Alep a povestit despre vânătoare organizată de Matei Basarab, cu mare pompă, cu prilejul Crăciunului și a sărbătorilor Paștelui⁹. De La Croix, scria în anul 1676 despre importanța meselor domnești, la care, cei prezenți respectau mai multe reguli, menite să ilustreze preeminența domnului; de exemplu, când ospățul s-a apropiat de sfârșit ”se întinde un covor la picioarele domnului și toți boierii vin, doi câte doi, cu capul descoperit, să îngenuncheze, ca să-și golească paharul”¹⁰.

Primirea investiturii la Poartă s-a transformat și ea cu ”pompă” mare a devenit și ea un prilej de etalare a mândriei și puterii domnești. Radu Vodă mai întârzie la Constantinopol cu ”pompă domnească, să-l vază prietenii”¹¹, în timp ce, Matei vodă ”a făcut gătire mare”,

¹ Documente privind Istoria României, veac XVII, B. Țară Românească, vol. II (1611-1615), București, 1951, p. 28.

² Documente privind Istoria României, veac XVII, A. Moldova, vol. IV (1616-1620), București, 1956.

³ I.Ionașcu, P.Bărbulescu, Gh.Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)*, București, 1971, p. 182.

⁴ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domni a lui Constantin Mavrocordat*, în *Cronicari moldoveni*, București, 1987, p. 234.

⁵ Matei al Mirelor, *Istoria celor săvârșite în Ungrovlahia, începând de la Șerban-vodă până la Gavriil voievod*, în *Literatura română veche*, București, 1969, vol. II, p. 237.

⁶ *Cronica anonimă a Moldovei (1661-1729)*, Ed. Academiei Române, București, 1975, p.45.

⁷ Radu Popescu, *Istoria domnilor Țării Românești*, ed C.Grecescu, Ed Academiei Române, București, 1963, p.217.

⁸ Ileana Căzan, *Habsburgii, Europa Centrală și frontul antiotoman. Conflicte armate, strategii diplomatice (1604-1664)*, București, 2009.

⁹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București, 1976, p. 109

¹⁰ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VII, București, 1980, p. 264

¹¹ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 136

plecând la Constantinopol cu un alai deosebit, poate în încercarea de a demonstra sultanului susținerea de care se bucura în țara sa și astfel să obțină iertarea¹².

2. Planul religios (spiritual). Este zona cea mai importantă pentru exprimarea non-verbală, într-o societate în care mentalul religios este principalul, dacă nu și singurul, mod de raportare al individului la existență. Aici gestul și simbolul au o forță de sugestie, uneori chiar, mai mare decât cea a cuvântului scris sau decât cea a limbajului politic asumat.

Dincolo de multiplele manifestări sincere ale credinței religioase, există suficiente exemple privind subordonarea Bisericii autorității laice, în conformitate cu vechile principii bizantine, de colaborare între principalele instituții ale statului. Religia putea deveni în aceste circumstanțe un instrument prin care se legitima puterea politică, se câștiga adeziunea și sprijinul comunității. Buna colaborare cu Biserica intra în tradiția politică a Europei orientale și de sud-est și a întărit, în timp, autoritatea domnului, căruia i se recunoșteau calitățile și i se acorda binecuvântarea divină¹³. Domnul era uns „din mila lui Dumnezeu” și chiar dacă „la mitropolie era obiceiul a să pune domni”¹⁴, înaltul cler rămâne un mijlocitor în relația între domn și divinitate, el nu își poate aroga funcția de instanță supremă de judecată, cum nu odată a pretins Biserica occidentală, prin glasul papei.

În spațiul românesc, conducătorul se înconjoară de arhieriei, se folosește de simbolurile sacre și le include în „spectacolul public”¹⁵; climatul emoțional antrenat de aceste simboluri având menirea de a influența percepțiile și atitudinile poporului, puterea politică fiind interesată de gestionarea lor în favoarea propriei guvernări. Însăși condiția de conducător depindea de alegerea divină a domnului, care se revărsa asupra sa prin actul ungerii nu prin naștere. Astfel domnul devenea garantul mântuirii supușilor, era expresia puterii laice și instanță supremă de judecată. Acolo unde se afla principele se institua un fel de „stare de centralitate”, cum o numea Radu Păun¹⁶, ochii întregii comunități fiind ațintiți asupra gesturilor, acțiunilor și vorbelor domnului, indiferent dacă acesta se află în călătorie, participa la marile sărbători religioase sau ținea curte de judecată. Tot ce făcea principele era demn de notat fiind, în ochii contemporanilor, expresia voinței divine sau, nu de puține ori, exemplu nefast al încălcării acesteia.

Preocupați de a-și nemuri renumele, puțini au fost domnii care au îndrăznit să încalce fățiș tradiția. Cele mai multe cazuri sunt cele în care, printr-un arsenal impresionant de gesturi și simboluri, se subliniază rolul de lider spiritual și politic al principelui.

Între altele, mesele domnești se încarcă de semnificații religioase; lumânările, icoana de deasupra capului domnului, cădelnița, rugăciunea rostită la începutul și la sfârșitul mesei, toate reușeau de fiecare dată să impresioneze pe invitați¹⁷.

Un alt exemplu: în povestirile pioase ale mitropolitului Petru Movilă, Mihai Viteazul se dovedește exponent al adevăratei credințe, când la Alba Iulia, cu ocazia sfințirii catedralei ctitorite de domn, a intervenit, vizibil și miraculos, chiar Duhul Sfânt¹⁸.

¹²*Ibidem*, p. 97.

¹³Detalii privind prezența Bisericii și a mitropolitului în viața statului, precum și conservarea tradiției, în Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Petre. Pandrea, București, 1956, p. 81 și urm.

¹⁴Radu Logofătul Greceanu *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu Voievod (1688-1714)*, ed. A. Ilieș, Academia României, București, 1970, p. 129.

¹⁵A se vedea excepționalul volum de studii *Spectacolul public. Între tradiție și modernitate*, București, 2007. Studiile se referă la modalitățile specifice spațiului românesc premodern de a „pune în scenă” momente memorabile din viața cotidiană a comunității.

¹⁶*Ibidem*, Radu Păun, *Scenă și simbol. Reprezentații ale puterii în Vechiul regim românesc*, p. 81. Pentru abordarea simbolică a centralității vezi și Clifford Geertz, *Centers, Kings and Charisma. Reflections on Symbolics of Power*, în vol. *Culture and its creators, Essays in honor of Edward Shils*, Chicago-Londra, 1977, p. 150-171.

¹⁷Paul de Alep, *op. cit.*, p. 162-163.

¹⁸Petru Movilă, *Împăcarea Bisericii Ortodoxe*, trad. de Ștefan Lupan, Iași, 2002, p. 55.

De asemenea, puterea politică apelează la cler în actul guvernării, atât pentru păstrarea coeziunii sociale și religioase, conform principiului „turmei cu un singur păstor” sau al preceptului biblic „un Dumnezeu în cer și pe pământ un singur conducător”, precum și în îndeplinirea sarcinilor de mare încredere. Astfel, Biserica intră în jocul diplomatic, stabilind relații strânse cu creștinătatea din afara spațiului românesc¹⁹, ori primind sarcini politice, conducând delegații, negociind tratate, sau vorbind despre bunăvoința și fidelitatea domnului față de puterea suzerană. Episcopul de Râmnic Teofil, a fost trimis de Leon Tomșa în Transilvania în 1631, pentru a sfătui boierii să se reîntoarcă în țară, iar în 1632, același episcop l-a însoțit pe Matei Basarab la Constantinopol pentru primirea investiturii. În 1655 Constantin Șerban îl trimitea pe Ignatie Sârbu, mitropolitul Țării Românești la principele transilvan Gheorghe Rackozy al II-lea pentru a primi sprijin, iar Gheorghe Ștefan al Moldovei îl delega pe mitropolitul Ghedeon, în 1656, să încheie o alianță antiotomană cu Moscova. La fel, mitropolitul Dosoftei al Moldovei a sprijinit politica antiotomană a domnului Ștefan Petru Voievod, și, ca urmare, a fost trimis în 1684 în Rusia, de unde, pregătit să accepte suveranitatea țarului, domnul nădăjduia să primească ajutor împotriva turcilor.

Așa se ajunge la îmbinarea politicului cu religiosul, la împlinirea *continuității*, când totul trebuia păstrat, prin *ritualizarea* gesturilor și a simbolurilor sau putea fi redefinit prin aceleași metode. Centrul și periferia își puteau schimba locul, prin voința domnului și cu ajutorul clerului. Constantin Brâncoveanu, la rugămintea patriarhului de Ierusalim, Dositei Nottaras, a transformat Sfântul Gheorghe Nou, dintr-un loc „mic și întunecos”, într-o „mare și minunată și frumoasă mănăstire”, care „poci zice că asemenea ei raru să se poată afla în lume”²⁰, spune autorul *Letopiseșului cantacuzinesc*. Voința domnului a fost pusă „în scenă” de prezența unui cortegiu strălucitor de înalți prelați, aduși nu numai din țară ci și de la „Țarigrad” în frunte cu patriarhul Ierusalimului. Cronicarul se silește să noteze cu grijă numele tuturor participanților, „ca să se știe”, iar târnosirea a fost ea însăși o sărbătoare în zi de sărbătoare, un corolar al evlaviei principelui, fiind plasată la data de 29 iunie 1707, de Sfinții Apostoli Petru și Pavel²¹.

Este evidentă concluzia că folosindu-se de simbolistica religioasă, domnul își preamărea puterea sau își putea aroga misiunea de apărător al creștinătății orientale, fiind, înainte de toate, continuator și păstrător al identității naționale²².

Biserica a fost și una dintre cele mai importante instituții interne: fiind încă de la început chemată să administreze justiția²³, să fixeze în scris normele de drept²⁴, preluate din legislația bizantină și implicit să vegheze la respectarea legalității. Clerul, în calitate de depozitar al cuvântului scris, a redactat acte de drept privat (de vânzare-cumpărare, de donații, testamentare etc.). Tot preoții erau și cei mai credibili martori, fiind citați în cele mai multe documente.

Simbioza dintre puterea laică și cea spirituală a fost marcată în țările române și de faptul că mitropolitul primea, la investire, din mâna domnului, însemnele puterii sale religioase. El devenea în același timp cel de al doilea demnitar al țării, principalul sfetnic al

¹⁹ Silviu Dragomir, *Contribuții la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII*, București, 2003, p. 75-83.

²⁰ Radu Greceanu, *op.cit.*, p.152.

²¹ Radu Păun, *op.cit.*, p. 92.

²² I. Căzan, *Imaginar și simbol în heraldica medievală*, București, 1996, p. 119-123. De reținut faptul că în secolul al XVII-lea domni moldavi și munteni au emis *bule de aur*, ce erau acte de donație către mănăstiri de la Muntele Athos și Sinai, sigilate cu pecete, protejată prin capsulă sferică de aur, rezervată în Bizanț, ca și în Occident, autorității imperiale. Tot în calitate de continuatori ai tradiției imperiale și de protectori al ortodoxiei balcanice, principii munteni erau cei care sigilau Evanghelia în ziua de Paști.

²³ *Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 36. În aceeași direcție, D. H. Mazilu observă că mai mereu, citirea din Sfânta Scriptură are „scopuri pragmatice și funcționale”, *Prefață în Cronicarii moldoveni*, București, 1996, p. 39.

²⁴ Vezi Dan Horia Mazilu, *Lege și fărădelege în lumea românească veche*, Iași, 2006, p. 88-97.

domnului, duhovnicul familiei conducătoare, prezent la evenimentele importante din viața acesteia: botez, cununie, înmormântare.

Preponderența puterii laice asupra celei ecleziastice a dus, în mod firesc, și la abuzuri. Există cazuri în care domnul a luat măsuri drastice împotriva unui mitropolit nesupus, care îi contrazicea opiniile sau îi amenința puterea, ajungându-se până la scoaterea din scaunul arhieresc și trimiterea la locul de metanie²⁵. În 1608 Anastasie Crimca a devenit mitropolit al Moldovei, păstorind de la Suceava, chiar dacă scaunul domnesc se mutase la Iași. În această calitate în 1617 a intrat în conflict cu Radu Mihnea voievod, care încuraja închinările de mănăstiri față de Locurile Sfinte. Domnul îl depune, fiind înlocuit cu mitropolitul Teofan al III-lea, pentru a fi reinvestit de Gaspar Grațiani în 1619.

Un alt exemplu a fost cel al Mitropolitul Moldovei, Dosoftei, care, implicat în conflictul turco-polon alături de Ștefan Petriceicu, a fost nevoit să se refugieze împreună cu domnul în Polonia. La începutul anului 1675 el a revenit în țară, a rămas închis câteva luni în mănăstirea Sf. Sava din Iași, dar și-a redobândit funcția, probabil datorită intervenției lui Dositei Nottara pe lângă domnul Dumitrașcu Cantacuzino. În speranța victoriei popoarelor creștine asupra turcilor, mitropolitul îl întâmpina cu onoruri pe Sobieski la Iași, în 1686, gest care l-a silit în septembrie să se retragă odată cu oștirea regelui, luând cu sine, la plecare, moaștele Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, tezaurul și arhiva Moldovei.

Un alt caz este reprezentat de vlădica Teodosie, care, sprijinind opoziția boierilor față de greci, a reușit instaurarea domniei lui Antonie-vodă. Crâncenul conflict dintre marile familii boierești, Bălenii și Cantacuzinii, a pornit și prigoana împotriva apropiaților adversarilor, fără să ocolească ierarhia superioară a Bisericii ortodoxe: Mitropolitul Teodosie a fost destituit, fiind înlocuit cu Dionisie, stareț la mănăstirea Radu-vodă, pentru ca apoi să fie înlocuit de egumenul de la Glavacioc, Varlaam.

3. Planul vieții cotidiene continuă simbioza dintre politic și religios, în sfera exprimării autorității prin mijloace exterioare limbajului oficial.

Biserica în Evul mediu românesc și în epoca premodernă a fost și catalizatoarea unui spațiu și mediu social, comunitatea grupându-se și organizându-se în jurul locașului de cult, fără de care viața cotidiană nu era de conceput. Timpul sacru al sărbătorilor și al ceremoniilor religioase regla ciclul zilelor de muncă și al celor de odihnă, iar preotul, „instrument al puterii”²⁶, prin apartenența sa la una dintre cele mai importante instituții ale statului, era cel care, prin cuvântul și prin faptele sale, forma opinii și transmitea convingeri. Nu de puține ori comportamentul îndoielnic al unui reprezentant al clerului atrăgea după sine deruta enoriașilor, lipsa lor de evlavie și suficiența în respectarea îndatoririlor religioase, dar și publice. Una dintre cele mai elocvente dovezi, în acest sens, ar fi vechiul proverb românesc, binecunoscut în întreaga lume rurală, care spune că trebuie să faci ce „zice popa, nu ce face popa”. Este expresia inversă a marii influențe pe care reprezentanții Bisericii o aveau în viața cotidiană.

Situația nu trebuie generalizată și societatea românească rămâne, în secolul al XVII-lea, profund marcată de miraculos, de sacru și de raportarea permanentă la imanența și implacabilitatea justiției divine. Tocmai de aceea prezența domnului și a curții sale la marile sărbători religioase atrăgea un public numeros²⁷, fastul ceremoniilor, luxul și numărul

²⁵ Atitudini similare domnești sunt explicate printr-o motivație politică și confesională, Maria Crăciun, *Protestantism și ortodoxie în Moldova secolului al XVI-lea*, Cluj-Napoca, 1996, p. 158-159.

²⁶ Constanța Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic. Biserica, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al secolului al XVIII-lea*, București, 2004, p. 22.

²⁷ Fr. Pall, *O vizită în Țara Românească în anul 1644 (relatare inedită a lui Bakšić)* în „Studii și materiale de istorie medie”, VIII, 1975, p. 219u.

participanților fiind, în egală măsură și expresie a Puterii²⁸, cu cât aceștia erau mai numeroși cu atât domnul era mai puternic; la polul opus, dacă alaiul domnesc era lipsit de strălucire, acest lucru putea crea suspiciune privind bunăstarea materială, văzută și ea, nu fără motiv, ca imagine a autorității. Era un mod de a se sublinia modelul unei societăți cu o ierarhie bine individualizată, în care protagoniștii se aflau în vârful piramidei, ca singurii actori importanți ai vieții publice, în timp ce poporul de rând rămânea la nivelul de simplu și umil privitor, pentru care contau mai ales aparențele, ce trebuia a fi întreținute prin orice mijloace²⁹.

Domnul, cu tot alaiul său, era prezent la sfințirea mănăstirilor, continuată cu „ospăț mare”, alături de „boiari și neguțatori, și cu altfel de oameni, de toată orânduiala” și încheiată cu citirea „hrisovului domnesc” de danie. Așa a procedat Nicolae Vodă (1722) la mănăstirea Văcărești, al cărui hrisov cu „rânduiele și învățături” a fost citit în amvon, „înaintea tuturor”³⁰.

La marile sărbători principele era nelipsit de la liturghie³¹, pe jilțul ce domina interiorul clădirii. Pompa de care era înconjurat era menită să rețină atenția³²; alături de ostașii echipați ca de paradă, domnul însuși arăta impozant, în asemenea ocazii dorind să transmită ideea unei puterii binevoitoare. Așa se întâmpla și în cazul înscăunării domnului³³, în cazurile de forță³⁴, de milostenie, de solidaritate³⁵. Sosirea lui Antonie voievod în București, cu steag de domnie de la Înalta Poartă, s-a petrecut în Vinerea mare, însă adeziunea țării, prin depunerea jurământului, cu mâinile pe Evanghelie, s-a săvârșit duminică dimineața, în momentul luminat al slujbei, când se cânta „Hristos a înviat”, în fața bisericii, „afară fiind toți”, „jurând pre puternicul și sfântul nume al Domnului Dumnezeuului nostru Isus Hristos, cum vor sluji domnu-său cu dreptate (...) toți au iscălit cu mâinile lor la izvodul jurământului”³⁶.

Nu lipsită de pompă era și afirmarea puterii domnești față de eventualii contestatari, urzitori de comploturi și acuzați, pe drept sau nu, de *hiclenie*. Cazul boierilor pedepsiți de către Constantin Brâncoveanu, pentru trădare, anume Staico Bucșanul, Preda Milcoveanu, Preda Proroceanul, Radu Hațaghe și Iacșa căpitan ne pune în fața unei ceremonii, cu valoare simbolică, în care domnul a fost deopotrivă „regizor, scenarist și personaj principal”³⁷, în scopul de a demonstra în văzul lumii disproporția de forțe dintre slujitorul nesupus și trădător și principele atotputernic, gestionarul a legalității însăși. Strategia domnului a fost atent elaborată și minuțios orchestrată, boierii hicleni fiind aduși de la Constantinopol cu „mare pompă”, spune cronicarul Radu Popescu. Era o procedură neobișnuită, prin care s-a urmărit umilirea celor vinovați, prin „parodiarea unei intrări triumfale”³⁸, cu scopul de a marca în ochii privitorilor corelația dintre delict-pedeapsă, pentru cei aduși „împiedicați în fiară și [cu] mâinile în cătuși. Așa legați de mâni și de picioare și cu acest felu de pompă i-au dus Constandin vodă și i-au îngenunchat”³⁹. Cu atât mai mare era disproporția, cu cât

²⁸ Sorin Iftimi, *Ceremoniile Curții domnești. La Crăciun, Anul Nou și Bobotează (secolele XVII-XIX)*, în vol. *Spectacolul public*, p. 44.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Radu Popescu, *Istoria domnilor Țării Românești*, ed. C.Grecescu, Ed Academiei Române, București, 1963, p. 261.

³¹ *Ibidem*, p. 223.

³² Paul de Alep, *op. cit.*, p. 260.

³³ *Letopiseșul Bălenilor*, în *Cronicari...*, p. 73.

³⁴ Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, p. 73-95.

³⁵ Daniel Barbu, *Bizanț contra Bizanț. Explorări în cultura politică românească*, București, 2001, p. 42.

³⁶ *Istoria Țării Românești (1290-1690). Letopiseșul Cantacuzinesc*, Ed Academiei Române, ed. C.Grecescu, D. Simionescu, București, 1960, p. 160-161.

³⁷ Ovidiu Cristea, „Cu acest felu de pompă i-au dus”: un „spectacol” pentru un caz de „hiclenie”, în vol. *Spectacolul public*, p. 167.

³⁸ *Ibidem*, 165-166.

³⁹ Anonimul Brâncovenesc, *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 la martie 1717*, în *Cronicari munteni*, ed. Dan Horia Mazilu, București, 2004, p. 697-699.

degradarea civică a hicleilor era însoțită de un alai triumfal, care proclama indirect puterea domnului și a justiției sale implacabile.

Pretenția autocratică a domnului se va completa cu preocuparea pentru „eternizarea numelui”, pentru căpătarea *numelui bun*⁴⁰; neuitarea și legătura domnului cu predecesorii antrena puterea religioasă, nu numai prin sacralizarea personală, ci și prin „mijloace de propagandă”, prin care se obținea recunoașterea publică, pentru care foarte important era și spațiul de celebrare⁴¹. Astfel principele se preocupa și de aducerea relicvelor sfinte⁴², pentru a face „o bunățate” poporului său, de refacerea lăcașurilor străbunilor, el însuși devenind ctitor mănăstiresc⁴³ și bisericesc, sau protector al locașurilor sfinte de la Muntele Athos⁴⁴. Ciuma a fost oprită de Nicolae Vodă Mavrocordat, cu ajutorul „moaștelor unor sfinți” aduse special de domn, despre „care s-au auzit că sunt folositoare la această boală”⁴⁵.

Cronicarii spun și că domnii nu ar trebui să caute „fericirea numelui” dată de „darurile norocului”, ci să dorească laudarea numelui „pentru bunățatea și faptele bune”, pentru respectarea obiceiurilor țării. Pentru nemurirea numelui neamului său *domnul bun, domnul de țară*⁴⁶, este „judecător drept și milostiv și gingaș întru toate lucrurile lui și nemăreț” (Grigore Ghica), iar în timpul său s-a făcut „grâu mult, mei mult, vin și alte bucate”⁴⁷. De asemenea minunile făcute de Dumnezeu, cu prilejul demonstrării râvnei creștine a domnului, prin aducerea icoanelor și relicvelor sfinte, devin momente ale recunoașterii divine și ale binecuvântării conducerii politice.

Secolul al XVII-lea a fost marcat de eforturile domnilor de a-și menține și de a le fi recunoscută autoritatea internă, în condițiile amputării drastice a prerogativelor de politică externă și a recunoașterii, fără nici o derobare, a suzeranității străine (în principal cea a Imperiului otoman și în câteva cazuri cea a Habsburgilor). De aceea nu este întâmplătoare preocuparea principilor de a-și asigura „numele veșnic după moarte”, dat de „fapte care să înalțe întru lauda lui Dumnezeu, în slujba creștinătății” și „să pună cu cinste un capăt ostelenilor”⁴⁸.

În final, fără a intra în amănunte, amintim ca o altă fațetă a limbajului puterii politice, reprezentarea acesteia în tablourile votive. Domnul sau boierii, cu întreaga lor familie, domină pereții de la intrarea în pronaos a bisericilor pe care le-au ctitorit. Această prezență urmărește deopotrivă „pomenirea rituală și ritualizată”⁴⁹, iertarea păcatelor și mântuirea sufletului, dar, în aceeași măsură, și eternizarea numelui, care intră în istoria locului ca exemplu de generozitate și de evlavie, transformat în model semnificativ, cu finalitate moralizatoare, atât de necesar memoriei colective.

În concluzie putem spune că pentru societatea românească a secolului al XVII-lea, dominată de religios, recunoașterea autorității a fost strâns legată de raportarea la sacru, domnul evidențiindu-se față de restul colectivității prin funcția sa de garant al bunăstării poporului, dată de investitura divină. Dacă puterea politică se definește, în epocă, prin existența binomului, principe-supuși, atunci simbolurile, ceremoniile și ritualurile folosite

⁴⁰ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P.Panaitescu, București, 1965, p. 39.

⁴¹ Pentru această problemă vezi interesanta abordare a lui Radu Păun, *Sărbătoare și propagandă în Țările Române. Strategiile gestului și cuvântului (1678-1821)*, în „Sud-Estul și contextul european. Buletin”, III, 1995.

⁴² Într-un caz extrem, generat de invazia lăcustelor, salvarea a venit de la Constantin Brâncoveanu, pentru că acesta a adus capul Sfântului Mihail al Sinadelor de la Muntele Athos. Aceste moaște au fost purtate prin locurile afectate, iar lăcustele s-au retras în chip miraculos. Radu Popescu, *op. cit.*, p. 163.

⁴³ Dan Horia Mazilu, *Voievodul dincolo de sala tronului, scene din viața privată*, Iași, 2003, p. 93. Destinul și măreția ctitoriei se vor confunda cu cele ale domnului său, *Ibidem*, p. 98.

⁴⁴ Angela Zubco, *Biserica în Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVII. Relațiile cu Muntele Athos*, Chișinău, 2001, p. 103-182.

⁴⁵ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 247.

⁴⁶ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P.Panaitescu, București, 1967, p. 163 și urm.

⁴⁷ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 128.

⁴⁸ *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuși*, în *Literatura veche*, vol. II, p. 40, Miron Costin, *op. cit.*, p. 150.

⁴⁹ Daniel Barbu, *op. cit.*, p. 197.

au rolul de a marca locul fiecăruia dintre participanții pe scena publică, fie în spațiul rezervat protagoniștilor, fie în cel ocupat exclusiv de privitori. Exercițarea puterii devine, dincolo de un act pragmatic, ce incumbă, abilități, norme și coerciție, un spectacol regizat minuțios, prin care aceasta se legitimează, intră în memoria colectivă și își asigură obediența și recunoașterea din partea celor mulți, fascinați adeseori de jocul aparențelor.

Înscăunarea și confirmarea domnului, marile sărbători, întâmpinarea diplomaților străini, banchetele domnești, evenimentele pe care azi le-am numi mondene (nunți, botezuri, cumetrii de tot felul) au devenit pentru reprezentanții puterii politice un bun prilej de etalare a hainelor de lux, de exteriorizare a prestigiului social și a puterii publice de care se bucurau.

O încercare de examinare a limbajului puterii politice nu poate fi epuizată în spațiul unei comunicări, dar, dacă subiectul propus a suscitat interesul, deschizând noi direcții, ce pot continua cu exemple și abordări metodologice, înseamnă că el a atins cel puțin un punct specific cercetării: încurajarea privirii critice necesare continuării unui asemenea demers științific.

Bibliografie:

- ****Documente privind Istoria României, veac XVII, B. Țară Românească*, vol II (1611-1615), București, 1951.
- ****Documente privind Istoria României, veac XVII, A. Moldova*, vol IV(1616-1620), București, 1956.
- Ionașcu, I., Bărbulescu, P., Gheorghe, Gh., *Relațiile internaționale ale României în documente(1368-1900)*, București, 1971.
- Neculce, I., *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domni a lui Constantin Mavrocordat*, în *Cronicari moldoveni*, București, 1987.
- ****Literatura română veche*, vol. II București, 1969.
- ****Cronica anonimă a Moldovei(1661-1729)*, Ed. Academiei Române, București, 1975.
- Popescu, R., *Istoria domnilor Țării Românești*, ed C.Grecescu, Ed Academiei Române, București, 1963.
- ****Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București, 1976
- ****Călători străini despre Țările Române*, vol. VII, București, 1980
- Cantemir, D., *Descrierea Moldovei*, ed. Petre. Pandrea, București, 1956.
- Greceanu Radu Logofătul *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu Voievod (1688-1714)*, ed. A. Ilieș, Academia României, București, 1970.
- Spectacolul public. Între tradiție și modernitate*, București, 2007.
- Geertz, C., *Centers, Kings and Charisma. Reflections on Symbolics of Power*, în vol. *Culture and its creators, Essays in honor of Edward Shils*, Chicago-Londra, 1977, p. 150-171.
- Movilă, P., *Împăcarea Bisericii Ortodoxe*, trad. de Ștefan Lupan, Iași, 2002.
- Dragomir, S., *Contribuții la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII*, București, 2003.
- Căzan, I., *Imaginar și simbol în heraldica medievală*, București, 1996.
- Idem, *Habsburgii, Europa Centrală și frontul antiotoman. Conflicte armate, strategii diplomatice (1604-1664)*, București, 2009.
- Mazilu, D.H., *Lege și fărădelege în lumea românească veche*, Iași, 2006.
- Crăciun, M., *Protestantism și ortodoxie în Moldova secolului al XVI-lea*, Cluj-Napoca, 1996.
- Ghițulescu, C., *În șalvari și cu ișlic. Biserica, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al secolului al XVIII-lea*, București, 2004.
- Pall, Fr., *O vizită în Țara Românească în anul 1644 (relatare inedită a lui Bakšić)* în „Studii și materiale de istorie medie”, VIII, 1975.
- Popescu, R., *Istoria domnilor Țării Românești*, ed C.Grecescu, Ed Academiei Române, București, 1963.
- Barbu, D., *Bizanț contra Bizanț. Explorări în cultura politică românească*, București, 2001.
- ****Istoria Țării Românești (1290-1690). Letopisețul Cantacuzinesc*, Ed Academiei Române, ed. C.Grecescu, D. Simionescu, București, 1960.
- ***Anonimul Brâncovenesc, *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 la martie 1717*, în *Cronicari munteni*, ed. Dan Horia Mazilu, București, 2004.
- Costin, M., *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P.Panaitescu, București, 1965.
- Păun, R., *Sărbătoare și propagandă în Țările Române. Strategiile gestului și cuvântului (1678-1821)*, în „Sud-Estul și contextul european. Buletin”, III, 1995.
- Mazilu, D.,H., *Voievodul dincolo de sala tronului, scene din viața privată*, Iași, 2003.
- Zubco, A., *Biserica în Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVII. Relațiile cu Muntele Athos*, Chișinău, 2001.
- Ureche, Gr., *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P.Panaitescu, București, 1967.